

Gedenkstenen(1989)

Vrouwen vieren

Sieth Delhaas

Werkgroep SIFRA, St. Annakerk Den Bosch, 13 juni 1989

Onlangs heeft een vriendin van mij het huis, waar ze al een aantal jaren in woonde gekocht. De eigenaar bood het onverwachts te koop aan en ze wist: als ik het nu niet probeer te kopen dan moet ik er uit omdat de huur te hoog wordt. Het was voor haar belangrijk om daar te blijven wonen omdat er aan dat huis allerlei herinneringen zijn verbonden waardoor ze dat huis nu nog niet zo gemakkelijk kon verlaten.

Een ander argument om niet te willen verhuizen was dat ze er zich van bewust was door haar werk met vrouwen, dat juist vrouwen als ze alleen staan of komen te staan in het leven, stappen terug doen of moeten doen, meestal om financiële redenen, en haar huis moeten verlaten.

Een ander argument was de wetenschap, dat vrouwen in deze wereld zo'n 60 tot 70% van al het werk verrichten maar nog geen tiende deel bezitten van al het materiële bezit in deze wereld.

Mijn vriendin heeft maandenlang met banken en gemeente strijd moeten voeren om haar huis in bezit te krijgen. Ze merkte, dat ze als oudere vrouw, die geen vaste baan had omdat ze al zo'n dertig jaar voor man- en kinderen had gezorgd alles tegen had. Door de financiële hulp van een vriendin kon haar plan toch doorgaan.

Om dit te vieren riep ze haar vriendinnen bij elkaar die wisten van haar strijd, om deze vreugde te vieren. En één van die vriendinnen bracht een kleine struik mee. En halverwege het vieren vroeg haar vriendin iedereen mee naar de tuin te komen en een kring te vormen. Ze vertelde in het kort waarom zij het zo belangrijk vond dat deze vrouw haar plan had uitgevoerd, dat dat ook van betekenis was voor andere vrouwen en dat wilde ze symboliseren door het samen planten van die nog kleine struik, die uit zal moeten groeien tot zijn ware grootte.

Bij dat samenzijn, dat zo maar opkwam als een idee van één van die vrouwen gen waaraan we allemaal spontaan meededen, moest ik onmiddellijk denken aan het verhaal van Jezus over de vrouw en de verloren penning (Lucas 15: 3 en 9). Ook het begrip wonen heeft in de bijbel een bijzondere betekenis. Het land waar God het volk Israël zal doen wonen wordt met beloften omschreven.

Zo kreeg een op het oog alledaagse gebeurtenis van een huis kopen meerdere betekenissen zonder dat het met zoveel woorden werd uitgesproken: solidariteit met andere vrouwen,

onderlinge verbondenheid, iets uitdragen, zingeving, bewustwording, ruimte voor vrouwen, religiositeit.

Bij dit verhaal zijn allerlei vragen te stellen. Wat, bijvoorbeeld, heeft dit nu met 'vrouwen vieren' te maken? Want met 'vieren' denk je toch aan de kerk, aan de liturgie-, aan de eucharistie, aan avondmaal, aan bijzondere gebeurtenissen in je leven, die je viert in de kerk zoals doop, huwelijk, rouw.

Vrouwen, zo blijkt steeds vaker de laatste jaren, hebben steeds meer behoefte iets te vieren op een andere manier dan ze tot nu toe gewoon waren in de kerk. Ze krijgen steeds meer de behoefte iets te vieren op een manier waarin ze ook hun eigen leven herkennen. Dat verlangen is ontstaan omdat door allerlei ontwikkelingen van de laatste tientallen jaren vrouwen zich er steeds meer van bewust geworden zijn, dat zij op geen enkele manier vertegenwoordigd zijn in de kerk.

Misschien denkt u nu: ze overdrijft. Maar laten we zelf eens kijken naar de kerkdiensten, de vieringen, die wij zondags of bij andere gelegenheden bijwonen. Jawel, er staat tegenwoordig best af en toe een vrouw voorin de kerk, die iets voorleest of iets zegt wat ze zelf heeft bedacht.

Waar is de vrouw te zien?

Maar laten we eens kijken naar de buitenkant. Het kerkgebouw.

Wie hebben dat gebouwd? Welke ideeën voor de architectuur zaten er achter? Wie hebben de financiën geregeld? Wie heeft de plaats bepaald? De indeling van de ruimte en de vorm? En als het gebouw er dan eenmaal staat en de gelovigen komen samen met welke theologie worden we dan tegemoet getreden? Wie hebben die theologie gemaakt? Wie hebben de gebeden samengesteld. Of de liederen?

Welke en wiens gedachten zitten daarachter. De boodschappen die uitgezonden worden uit al die woorden hebben betekenis. Doen ze een beroep op vrouwen om zich stil te houden of doen ze een beroep op vrouwen om zich te manifesteren in deze wereld als verantwoordelijke mensen?

Heel wat vrouwen hebben op al deze vragen voor zichzelf al antwoord gegeven en weten: wij willen een ander soort vieringen. Maar wat willen ze dan? Moet Je de kerk dan uitstappen en maar ergens anders bij elkaar komen. En met wie? Zomaar met een willekeurig stel vrouwen bij elkaar? Die traditie van eeuwen bestaat toch ook niet voor' niets. Die heeft toch ook zijn waarde.

Liturgie

Vrouwen die op een andere manier willen vieren zijn er zich in de allereerste plaats van bewust dat ze samen bezig willen zijn, samen willen werken aan een andere wereld. En eigenlijk ook willen werken aan een andere kerk. Vaak lukt dat werken aan een andere kerk niet als je op de plek blijft zitten waar je al jaren zit. Soms kom je als vrouw tot de ontdekking dat je daarnaast met andere vrouwen nog iets anders moet doen, bijvoorbeeld 'samen vieren' om het op die plek binnen de kerk vol te kunnen houden omdat de weerstanden zo groot zijn en je zelf soms adem te kort komt. Soms kom je als vrouw tot de ontdekking, dat je eigen grens is bereikt, dat je niet langer kunt of wilt vechten tegen die

weerstanden in de kerk of tegen de voortdurende ontkenning van je mensenrecht, dat je die kerk wel moet verlaten. Echter, je religieuze leven is daarmee niet afgesloten. Je blijft - misschien wel juist meer -, verlangen naar vieren, samenkomsten met anderen om uitdrukking te geven aan wat je ten diepste bezig houdt in dit leven.

Maar hoe moet je vieren? vrouwen zijn altijd uit het voorgestoelte van de kerk gehouden. Meestal hebben zij als consumenten in de banken gezeten en weten in het algemeen weinig af van liturgie. Hoe een dienst in elkaar zit en waarom zij is zoals zij is. In de ene kerk is de liturgie sober in de andere rijk en gevarieerd, maar er is liturgie. Wat is liturgie?

Het woord liturgie stamt uit het Grieks. Het was het woord voor de dienst, die rijke burgers in de Griekse oudheid op hun kosten ten behoeve van de gemeenschap lieten verrichten (leitourgia). Bijvoorbeeld een zwembad laten aanleggen of een museum bouwen en inrichten. Toen de Hebreeuwse geschriften van de Joden werden vertaald in het Grieks voor de Joden in de verstrooiing werd het woord voor eredienst vertaald met 'leitourgia' en nog weer later werd dit het woord voor de christelijke eredienst. Het is dus een woord dat geleend is uit de wereldse taal en een heel wijd begrip voor dienen en diensten omvat.

We zijn hier vanavond niet bij elkaar om de geschiedenis van de christelijke liturgie na te gaan. De joodse en christelijke liturgie zijn met elkaar verbonden. De eerste christenen waren immers Joden en gingen gewoon naar de Joodse tempel en synagoge, waar als liturgie de joodse geschriften werden gebruikt zoals we die in het Eerste Testament vinden. Later hebben in de christelijke gemeenten waarschijnlijk ook de boeken uit het Tweede Testament op die manier gediend. Wie wel eens met liturgie is bezig geweest heeft vast wel ontdekt, dat je liturgie moet oefenen. Dat je het moet doen en dat je al doende meer plezier erin krijgt. Dat je creatiever wordt, maar ook dat je er nooit tevreden mee bent.

Nu zakt ons vrouwen toch de moed in de schoenen. Want wat voor ervaring hebben wij nu met liturgie? We moeten nog helemaal beginnen. En krijgen we kans in de toekomst om te oefenen?

Liturgie is trouw werk en het is artistiek werk voor gewone mensen. Voor liturgie is fantasie nodig en geduld. Maar zullen de kerkgangers, die wij meestal in onze zondagse kerkdiensten moeten trotseren als vrouwen eens vooraan in de kerk dienst doen en als ze met iets anders dan het gebruikelijke komen, zullen die kerkgangers geduld met ons hebben?

Waar moeten we beginnen met zoeken naar woorden en beelden?

Want dat willen vrouwen toch: onze eigen woorden, onze eigen beelden, onze eigen symbolen en betekenissen inbrengen in een dienst. Eigen: omdat we nooit mochten, omdat we in de eerste plaats als vrouw werden/worden gezien en niet gewoon als mens, als gelovige binnen de gemeenschap.

Waarom gaan we naar de kerk? En wat is het nut van een kerkdienst? Misschien heeft u zich die vraag nog nooit gesteld omdat het eigenlijk een vanzelfsprekendheid is om te gaan. Wellicht hebben jongeren aan u die vraag gesteld en kon u er niet echt een antwoord op geven.

Ik denk, dat de vraag naar het nut ervan niet op gaat. Iemand die een prachtig boekje heeft geschreven over liturgie heeft eens opgemerkt:

Liturgie is hetzelfde als iemand van de trein halen, die best zelf haar koffer kan dragen. Of: kaarsen aansteken bij een gezellig etentje, terwijl je ook de lamp boven de tafel kunt aansteken.

U begrijpt het al: liturgie is geen nuttige bezigheid. Laten we eens kijken naar het bijbelverhaal waarin de vrouw Jezus zalft vlak voor zijn sterven en kostbare, geurende olie over zijn hoofd uitgiet. De praktische en materieel ingestelde Judas komt met de opmerking: die olie had beter besteed kunnen worden. Onze liturgie heeft te maken met diezelfde geurige olie.

Het is een kostbare verspilling. De andere discipelen beamen de opmerking van Judas in dat verhaal.

Wij kunnen ons afvragen: staan deze discipelen model voor de gelovigen in de zondagse eredienst? Denken wij ook zo over liturgie. Is het kostbare verspilling? Zijn onze diensten daarom meestal zo onaantrekkelijk, zo saai, zo weinig aansluitend bij wat wij meemaken in ons dagelijks leven. Dat kan saai zijn, maar als je midden in het leven staat en met je genen wijd open kijkt naar wat er gaande is en wat jouw plaats als vrouw daar in is dan is het leven niet saai en zal de liturgie ook niet saai behoeven te zijn.

Geuren onze diensten naar feestelijkheid zoals de zalfolie?

Jezus zelf geeft betekenis aan de eredienst van de vrouw. Hij zegt tegen zijn discipelen, dat dit gebaar van deze vrouw wezenlijk is voor zijn weg door de diepte van de dood. De vrouw geeft een teken van eerbetoon: ik weet wie u bent.

Jezus geeft door zijn woorden over haar daad en zijn verwijzing naar zijn komende begraving betekenis aan haar daad.

Liturgie doe je niet omdat je er beter van wordt, maar het is een manier om het spoor zichtbaar te maken dat God met ons door de wereld trekt en dan is vieren, gedenken, het woord horen, de lofzang zingen, water, brood en wijn onmisbaar.

Alleen zo is er telkens weer verbinding met het 'dwarse, nergens in te passen woord van God'.

Wie dat eenmaal door heeft en er door gegrepen wordt kan niet anders dan zich oefenen in dit vieren. Vroeger werd er ook gesproken over een godsdienstoefening.

Vandaaruit – en dat is voor ons als vrouwen zonder ervaring belangrijk om vast te houden – vandaaruit, uit die oefening kan er van alles gebeuren en gezegd worden in en over het leven van alle dag. Het is natuurlijk de vraag of de maatschappij daar op zit te wachten. Het is ook de vraag of de kerk erop zitten wachten, dat wij als vrouwen iets vertellen over ons leven van alle dag. Want wat wij in onze tijd hebben te vertellen zijn meestal kritische verhalen, die veel onvrede behelzen over de wereld zoals die is.

Als we kijken naar de joden dan vieren zij op Pesach, hun Paasfeest hun bevrijdingsverhaal, de uittocht uit Egypte. Christenen voegen later de opstanding van Jezus toe aan die viering. Zij geven er een andere of dubbele betekenis aan.

Zo worden in de joodse erediensten vaste verhalen gelezen bij bepaalde gebeurtenissen. Het boek Ruth op het Pinksterfeest, de Klaagliederen bij het vasten of de herdenking van de verwoesting van de tempel en het boek Prediker bij het Loofhuttenfeest.

Het Hooglied wordt sinds de Middeleeuwen in de synagogen gelezen op de achtste dag van Pasen. In dit boek, dat men binnen Israël wel ziet als lied van Jahweh's liefde voor zijn volk zou de toepassing van het paaswonder verbeeld worden. Waarom nu juist op de achtste dag na Pasen? Waarschijnlijk omdat in maart juist veel huwelijken werden gesloten voordat het drukke seizoen van de meestal nog agrarische bevolking begon. In Syrië schijnt dit nu nog zo te zijn.

Het meest centrale liturgische begrip in de bijbel is dus het gedenken.

Als het volk Israël de Jordaan oversteekt sleept het gedenksteden aan. Die stenen kom je overal tegen. Jacob en Abraham plaatsden stenen op hun tochten die ze tijdens hun leven maken. Die stenen kunnen van gedenksteden ook stenen des aanstoots worden.

Jozua zegt bijvoorbeeld in Jozua 4: 6. 'Opdat dit een teken onder u zal zijn'. Als jullie kinderen je later vragen dan moeten jullie daarover vertellen. Die gedenksteden, of stenen des aanstoots worden ook gebruikt als offerstenen, alweer om te gedenken.

Dat leert een ander bijbelverhaal. Als Jacob vlucht voor zijn broer Ezaü dan richt hij een gedenksteen op als hij bij Pniël door God getroost wordt in een droom. En als hij jaren later terugkeert naar zijn land dan gebruikt hij diezelfde steen als een offersteen om zijn dankbaarheid te betuigen aan God voor zijn terugkeer.

Ik haal daar een voorbeeld bij aan uit onze eigen hedendaagse geschiedenis. Toen het Christendom in de negende eeuw in Tsjechoslowakije kwam viel er een eerste martelaar, een hertog Wenceslas.

Naar hem werd een plein genoemd in Praag. Op dat plein stak de student Jan Palach zich in 1969 in brand als protest tegen de Russische invasie tijdens de Praagse Lente. En in 1989 in januari van dit jaar legde de Tsjechische schrijver Havel een bos bloemen op die plek. Hij werd gearresteerd en tot negen maanden veroordeeld. Dat was liturgie. Die plaats van de eerste martelaar was door de eeuwen heen een gedenkplaats geworden. Een teken. En zonder dat er iets gezegd behoefde te worden begreep iedereen die zijn/haar geschiedenis kende de betekenis.

Dat is wel voorwaarde. De geschiedenis kennen.

Daarmee kom ik op de kern van mijn verhaal. Wat vieren wij in onze kerken? Het joodse volk vierde zijn eigen geschiedenis. Wij lezen de geschiedenis van Jezus.

Maar voegen wij daar ook onze eigen 'dwarse' verhalen aan toe? Politiek mag meestal niet in de kerk. Een verhaal van opstand van een groep of persoon wordt meest geweerd om de rust niet te verstoren. Maar hebben wij juist daarmee niet de ziel, de betekenis uit de liturgie genomen? Is onze liturgie niet verworpen tot een vormenspel uit traditie die voor ons persoonlijk leven van geen enkele betekenis meer is?

Liturgie kan dan ook een cultus worden om de cultus. Afgodendienst. Die erediensten gaan dan niet meer om de geschiedenis die God met zijn volk, met ons wil gaan door de geschiedenis, maar het gaat dan om de eredienst, de cultus zelf. Dan is het zelfverheerlijking geworden.

Misschien hebben vrouwen vandaag juist de opdracht opnieuw de verbinding te leggen naar de functie van de liturgie: gedenken. En moeten zij nu met grote voortvarendheid de eigen geschiedenis inbrengen in de erediensten. Dat zal in de gewone kerkdiensten niet zo makkelijk lukken. Misschien hier en daar. Er zijn tekenen van hoop. Maar intussen moeten we zelf beginnen.

Ik wil daar een paar voorbeelden geven:

In het boek 'Vrouwenkerk' van de feministisch theologe Rosemary Ruether wordt een scheidingsritueel beschreven tussen een vrouw en een man en enkele vriendinnen daaromheen. Het is een ritueel dat allerlei gevoelens oproept. Maar juist die gevoelens vragen om nadenken. Om een standpuntbepaling, om het accepteren van een eigen verantwoordelijkheid, ook voor de omstanders. Wat gebeurt er vaak in onze kerken? Echtscheiding is veroordeeld.

Het resultaat is vaak, dat de gescheidenen alleen worden gelaten en/of veroordeeld. En de kerk ontkent daarmee de realiteit van het leven. De kerk vervreemdt zich van deze tijd en vervreemdt van de mensen, terwijl zij juist gemeenschap moet zijn. Vrouwen pakken hier nu opnieuw de draad op om godsdienst en het leven van alle dag met al zijn ups en downs weer met elkaar te verbinden. En als dat niet binnen de kerk kan dan maar er buiten. Want wat is kerk-zijn? Alweer een nieuwe vraag voor ons om te beantwoorden!

Na een lang en moeizaam ziekbed neemt de familie zelf de verzorging van degene die overleden is in handen. In ons geïndustrialiseerde tijdperk hebben verzekeringsmaatschappijen en begrafenisondernemingen de dood gecommercialiseerd. Zij nemen alles uit handen van de naastbestaanden. Daarmee wordt een kunstmatige grens getrokken tussen leven en dood. De dode is als het ware de verbinding met het voortgaande bestaan, de onzichtbare wereld die parallel loopt met de onze. Moeten wij die uit handen laten nemen? En zijn alleen zogenaamde godgewijden in staat om de woorden te spreken die thuis horen in dagen van verdriet en rouw? Vrouwen bereidden de kruiden om Jezus te zalven na zijn dood en bij zijn begrafenis en ze kwamen tot de ontdekking bij dat ritueel, dat hij was opgestaan!

Vrouwen die in onze cultuur met name omgaan met het voedsel zouden een nieuwe ethiek kunnen aandragen in respect voor het voedsel. In onze consumptiemaatschappij is verspilling en gerichtheid op de smaakpapillen het hoogste geworden waar de commercie alleen wel bij vaart. Of het lichaam en de geest er door gebouwd worden, zodat zij de eisen van ons

menselijk bestaan tegemoet kunnen treden, lijkt helemaal op de achtergrond geraakt. De liturgie van de voeding kan een nieuw religieus besef brengen waarin de kwaliteit van het voedsel, gegroeid in wisselwerking met aarde, zon en licht de verbinding legt tussen mensen onderling en de scheppende Kracht die dit alles verbindt.

Vieringen van vrouwen – en dat gebeurt vooral in de beweging die sinds enkele jaren in Amerika gaande is en die Vrouwenkerk genoemd wordt – geven ook vaak uitingen aan vernedering en pijn en het samen delen daarvan. Vieren kan vrouwen ook helpen hun verkrachting, mishandeling of angst te verwerken. Gevoelens van schaamte en schuld te overwinnen. Vieren kan vrouwen ook helpen bij het naar buiten treden uit de anonimiteit van dood gezwegen of niet gewenst zijn.

In de vrouwenvredesbeweging, zijn er al heel wat voorbeelden aanwezig van liturgie in het openbaar waar het gebruik van enkele woorden, een symbool of ritueel de kracht van vrouwen en het beroep wat zij doen op wezenlijke bestaans-elementen als vrede en gerechtigheid weergeven. De beelden, die wij onlangs op de televisie konden zien van vredesactivisten bij Wackersdorf in een menselijke keten om de kernenergie centrale in het Duitse Bayern, roept herinneringen op aan het bijbelverhaal van de muren van Jericho. De volharding van de actievoerders deed de muren van de Duitse Bondsdag wankelen en Wackersdorf wordt niet afgebouwd.

Zulke acties, denk maar eens aan de vrouwen in Greenham Common of in Woensdrecht, vragen kracht en creativiteit. Het is een liturgie van de doorbreking van oude structuren. En we moeten ook niet denken, dat ze ons in dank worden afgenomen. Als we kijken naar de voorbeelden die ik zojuist genoemd heb gaan die liturgieën regelrecht in tegen bestaande machten van commercie, politiek, militarisme en patriërchaat.

Maar wat vrouwen willen in hun vieren is toch juist het duidelijk maken van een verlangen naar een menswaardig en zinvol bestaan voor iedereen ook in de toekomst. Als ik spreek over de toekomst keer ik nog even terug naar het verhaal van Jozua bij de overtocht van de Jordaan van het volk Israël. Als u het na wilt lezen, het staat in Jozua 4. Daar vindt als het ware een vraag en antwoordspel plaats. Jozua zegt: als uw kinderen u zullen vragen waarom liggen die stenen hier, dan kunt u antwoorden en dit hele verhaal van intocht vertellen.

Zulke gedenkstenen, ook onze gedenkstenen waarmee wij onze eigen levensgeschiedenis markeren, zijn dus een manier om de geschiedenis door te geven. Als wij dat niet doen gaat de geschiedenis niet door. Ik bedoel de geschiedenis van bevrijding. Dan raakt de mensheid vast in zijn eigen geschiedenis.

De geschiedenis door geven kan gebeuren in de zin van een herinnering aan Gods trouw, maar ook als een waarschuwing.

Gedenken wordt vergeten als we de woorden van ons geloven niet meer uitspreken.

In het joodse Paasverhaal gebeurt dat. Dat wordt als het ware een spel op gevoerd. Het jongste kind moet vragen: waarom vieren we dit vanavond? En de vader vertelt het verhaal

van de uittocht, jongeren moeten leren geloven. En ik haal het verhaal van de jongeren er nu maar even bij omdat ik weet dat heel veel vrouwen er zorg over hebben, dat hun kinderen niet meer naar de kerk gaan. Gek is dat natuurlijk niet. Ik bedoel, dat er wel eens zorg over hebben, of voortdurend. Maar het is ook niet gek, dat jongeren geen zin meer hebben om naar de kerk te gaan. Wij hebben er zelf toch ook de grootste moeite mee? Maar de boodschap van bevrijding en gerechtigheid moet wel doorgegeven worden. Wij kunnen dat niet aan de kerk overlaten. Dat moeten we voor een groot deel zelf doen. Maak van uw eigen verhaal maar een gedenkteken en een steen des aanstoots.

Ik heb me van het begin af in mijn leefgemeenschap de gewoonte eigen gemaakt om op kerstochtend de kinderen een kopje thee met iets lekkers en een kaarsje erbij op bed te brengen. Dat werd een traditie: kerstochtend en we wensten elkaar: Zalig kerstfeest. Later toen ze ouder werden hadden ze geen zin meer om naar de kerk te gaan. Ze bleven in bed liggen. Voor hen werd elke dag dat ze geen verplichtingen hadden dezelfde. Ik lichtte met mijn kaarsje die ene dag eruit: kerstfeest. Ik denk, dat dat kaarsje vaak een steen des aanstoots is geweest. Woorden kon ik toen niet meer aan hen kwijt, maar dat lichtje wel.

Wij moeten zelf bedenken hoe we ons leven vorm geven. We moeten onze eigen vier-momenten creëren als we onze weg door de woestijn, die het leven vaak of altijd voor sommige mensen, is vol willen houden.

Vieren is een oproep tot gedenken. En gedenken wordt vergeten als het spel van vraag en antwoord niet meer wordt gespeeld.

En als dat spel niet meer wordt gespeeld – en in onze tijd lijkt dat angstig dichtbij gekomen – dan is alle moeite en strijd door de eeuwen heen om de boodschap van de bevrijdende God door te geven, voor niets geweest.

Woorden zijn belangrijk daarin.

Ik denk dat wij er niet komen met alleen maar het voorbeeld geven. Wij moeten ook uitspreken wat je beleeft aan je geloof.

Misschien moeten we zo leven, dat er vragen aan ons gesteld worden zodat we de gelegenheid krijgen om ons verhaal te vertellen. Vrouwen nemen het woord.

Als wij leven om te gedenken dan heeft dat gevolgen!

- Het verandert onze levenshouding;
- Het bevestigt ons vertrouwen in de God van de geschiedenis;
- Het is een getuigenis tegen de machten die het voor het zeggen hebben in deze wereld en ingaan tegen bevrijding van mens.

Gedenken is een liturgisch gebeuren, zoals de moeders van het Plaza del Mayo in Argentinië hebben bewezen. Als God mensen gedenkt in de bijbel dan lees je ook steeds dat er iets gebeurt.

Dan wordt er geschiedenis gemaakt.

Wij zouden ons als vrouwen vandaag kunnen afvragen: in hoeverre hebben wij zelf met woorden en daden aan het gedenken deel gekregen? Of deel genomen? Hebben wij liturgie gemaakt?

In hoeverre hebben wij als vrouwen in het verleden of in onze eigen levensgeschiedenis met God geschiedenis gemaakt?

En als we dit alles overwegen, en er zijn meer vragen dan antwoorden nog, dan moeten wij niet alleen maar denken aan onze verantwoordelijkheid naar de kerken, onze eigen parochie of de gemeente, dan geldt die verantwoordelijkheid evengoed of misschien wel in de eerste plaats onszelf en al die mensen die allang de kerken verlaten hebben om welke reden dan ook.

Ik wil eindigen met een zegen uit een vrouwenliturgie:

Zegen ons God van het leven, sta op in ons denken en doen, dat wij mensen van moed, vrouwen van kracht en liefde, metgezel Gods voor elkaar mogen zijn.

Literatuur: Boendermaker, J.P., Drie maal drie is negen, Zoetermeer 1984